

BENE Krisztián
habilitált egyetemi docens
Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészet- és
Társadalomtudományi Kar
Pécs
email: bene.krisztian@pte.hu

associate professor
University of Pécs
Faculty of Humanities and Social Sciences
Pécs, Hungary

**AZ ÖNÁLLÓ FRANCIA HADERŐ LÉTREHOZÁSA
AZ 1940-ES VERESÉG UTÁN ÉS A FOLYAMAT
MAGYAR KÖZREMŰKÖDŐI.**

*THE ESTABLISHMENT OF THE INDEPENDENT
FRENCH ARMY AFTER THE DEFEAT IN 1940 AND THE
HUNGARIAN CONTRIBUTORS TO THE PROCESS*

ABSTRACT

The French army suffered a complete and devastating defeat in 1940 following the offensive by the German forces. The armistice of 22 June 1940 required the disarmament of the French army and limited its staff to 100,000, and the navy had to return to its ports. The colonies remained under the control of the new government established in Vichy and under the protection of the French colonial forces stationed there, but their fighting value was very mixed in the absence of substantial supplies from the motherland. Nevertheless, France ended the war on the side of the victors, in which the fact that some of its representatives were able to create and deploy a force that, even to a limited extent, contributed to the Allied military victory. The founder and leader of this army was General Charles de Gaulle, who, after the French defeat, set up the Free French Forces in London in the summer of 1940, which fought against the Axis powers on the side of the Allies in the

following years. After the conversion of the French armed forces in North Africa, a new French force was created under his leadership which, from 1943 onwards, was able to make an effective contribution to the Allied war effort, thus making a substantial contribution to the victory of the war. In the ranks of this armed force, we also find Hungarians, whose contribution is worth mentioning, as their identity and activities have so far been unknown in both concerned countries.

Kulcsszavak: második világháború, Franciaország, Szabad Francia Erők, Charles de Gaulle, magyar önkéntesek.

Keynotes: World War II, France, Free French Forces, Charles de Gaulle, Hungarian volunteers.

1. Bevezetés

A francia fegyveres erők teljes és megsemmisítő vereséget szenvedtek 1940-ben a német haderő offenzíváját követően. Az 1940. június 22-én megkötött fegyverszünet előírta a francia hadsereg leszerelését és 100 ezer főben korlátozta létszámát, a hadiflottának pedig vissza kellett térnie kikötőibe. A gyarmatok a Vichy-ben létrejövő új kormány fennhatósága alatt maradtak az ott állomásozó francia gyarmati erők védelme alatt, ugyanakkor ezek harcértéke nagyon vegyes volt az anyaországból érkező érdemi utánpótlás hiányában.

Franciaország mindezek ellenére a győztesek oldalán fejezte be a háborút, amelyben szerepet játszott az a tény is, hogy egyes képviselői képesek voltak egy olyan haderő létrehozására és bevetésére, amely – még ha korlátozott mértékben is – hozzájárult a szövetséges katonai győzelem kivívásához. Ennek soraiban magyar önkénteseket is találunk, akik különböző szerepköröket betöltve vettek részt a francia háborús erőfeszítésekben. Tanulmányunkban ennek a fegyveres erőnek a felállítását és harcba vetését tekintjük át röviden, kitérve a magyar résztvevők rövid bemutatására is.

2. A Szabad Francia Erők

A Charles de Gaulle által 1940 nyarán létrehozott Szabad Franciaország némi katonai erőt kizárólag a dunkerque-i evakuáció után átmenetileg Angliában állomásozó több mint százezer főt számláló francia egységek soraiban kifejtett propaganda hatására tudott felmutatni, ugyanis július folyamán ezek közül sikerült csatlakozásra bírni hozzávetőlegesen 4.500 főt,¹ akik közül 1.300 idegenlégiós és hegyivadász képviselte a legmagasabb harcértéket,² valamint három bevethető hadihajó³ körülbelül 400 fős legénységgel. 1940. július 15-én a francia haditengerészlet 11.500 tagja tartózkodott Angliában, de közülük csupán 882 fő csatlakozott a francia kezdeményezéshez és 700 a brit haditengerészethez.⁴ A magasabb beosz-

tású francia tisztek távol maradtak De Gaulle-tól, ezért amikor június 30-án Emile Muselier admirális (egyetlenként a francia haditengerészet 60 admirálisa közül)⁵ bejelentette csatlakozását,⁶ azonnal megkapta a szervezés alatt álló szabad francia tengeri és légi erők feletti parancsnokságot.⁷ Utóbbiak létszáma július végén már közel 500 főre volt tehető, mivel a csatlakozni vágyók az esetek egy részében egyszerűen beszálltak gépükbe és átrepültek Angliába.⁸

Az 1940 őszen megszerzett afrikai francia területek nagy jelentőséggel bírtak a katonai erő megteremtése szempontjából is, hiszen a gyarmati területek már eleve jelentős kiképzett haderővel rendelkeztek, amelynek nagy része vezetőit követve automatikusan a Szabad Francia Erők részévé vált 1940 szeptemberében. Ez az eleinte 16.000 főt számláló erő a háború végéig 22.000 főre nőtt és összesen hat menetzászlóalj⁹ kötelékében teljesített szolgálatot. Noha ez szinte kizárólag helyi lakosokból toborzott alakulatokat jelentett, a korábban rendelkezésre álló szárazföldi erők létszámát rövid idő alatt a többszörösére emelte. Ennek segítségével a szabad francia vezetés már valódi lehetőségként számolhatott erőinek harcba vetésével akár brit szövetségese oldalán, akár önállóan kisebb akciók esetén, amire korábban nem volt lehetősége.¹⁰

Ennek ellenére kezdetben a szabad franciák csupán kisebb alakulatokat tudtak harcba vetni brit szövetségeseik oldalán. Ilyen volt például a Cipruson állomásozó 24. gyarmati gyalogezred 3. zászlóalja, amely 1940. július 12-én Jean Lorotte de Banes százados parancsnoksága alatt kijelentette, hogy visszautasítja a francia kormány által kötött fegyverszünetet, és az angolok oldalán kívánja folytatni a harcot. Ehhez a 350 fős egységhez csatlakozott az ezred 3. százada is, amelyek újjászerveződve együtt létrehozták az 1. tengerészgyalogos zászlóaljat.¹¹ Az új egységet a brit parancsnokság fegyverezte és szerelte fel, majd 1. és 2. századait a Creagh tábornok vezetése alatt álló brit 7. páncélos hadosztály alárendeltségében vetették be Egyiptomban és Líbiában 1940 őszen és telén,¹² míg 3. századát az eritreai hadszíntérre irányították.¹³ Ugyanitt kell említeni az úgynevezett Keleti Francia Dandárt, amely az Idegenlégió 13. könnyűdandárjából, az 1., 2. és 3. menetzászlóaljakból, egy tüzérségi egységből (összesen 2 darab 75 mm-es löveggel), valamint egészségügyi, utász- és szállítóalakulatokból állt. A valóságban azonban a felsorolt nagyobb egységek közül csupán kettő volt rövid időn belül hadra fogható, a 13. könnyűdandár és a 3. menetzászlóalj, így ezek vettek részt a kelet-afrikai harcokban összesen 2.000 főt meg nem haladó létszámmal 1941 elején.¹⁴

A fenti egységekből hozták létre 1941 tavaszán az 1. szabad francia könnyűhadosztályt, amely mindössze 5.400 főt számlált, vagyis csak nevében tekinthető hadosztálynak, a hagyományos normák szerint csupán egy két ezredből álló dandár volt, amelyet tovább gyengített rendkívül heterogén összetétele és gyenge felszereltsége.¹⁵ A hadosztály részt vett a szíriai hadjáratban, amelynek lezárása után a velük szembenálló Levantei Hadsereg tagjai szabadon csatlakozhattak a Szabad Francia Erőkhöz. Ugyanakkor a testvérgyilkos harcok után érthető módon

nem is volt nagyon nagy lelkesedés a soraikban, hogy korábbi ellenségeik oldalán folytassák a háborút. Ennek következtében csupán hozzávetőlegesen 5.000 fő csatlakozott a Szabad Francia Erőkhöz.¹⁶ A csatlakozók többsége bennszülött katona volt, aki nem kívánta hosszabb időre hátrahagyni családját, az európaiak döntő többsége a hazatérés mellett döntött.¹⁷

A Szabad Francia Erők létszáma a területi gyarapodásoknak köszönhetően látványosan megnőtt, 1940 végén 35.000,¹⁸ 1941 második felére pedig már közel 50.000 fő teljesített szolgálatot ennek a haderőnek kötelékében. Ezzel párhuzamosan 20 hadihajón és 115 kereskedelmi hajón lengett a szabad francia zászló (még ha utóbbiak kisebb részén volt is csak francia legénység), amelyek kivették részüket a háborús erőfeszítésekből. A brit légierővel szoros együttműködésben 205 szabad francia harcolt ekkor a tengelyhatalmak ellen különböző egységek kötelékében.¹⁹

1941 őszén a korábbi viszonylag nagy létszámú, de gyengébben felfegyverzett hadosztály helyett két könnyű hadosztály felállítása mellett döntöttek.²⁰ Ezek a hadosztályok egyenként két dandárból álltak, amelyekhez két zászlóalj tartozott, így a hagyományos hadosztályok kilenc zászlóalja helyett ezek az új típusú alakulatok csupán négy zászlóaljat tömörítettek.²¹ A hadosztályok és a hozzájuk rendelt kiegészítő alegységek összesen 261 tisztet, 1.167 altisztet és 9.098 közlegényt számláltak,²² tehát létszámuk messze elmaradt a hagyományos gyalogsági alakulatokétól. A bevethető alakulatok sorát Leclerc tábornok 4.735 fő csádi menetezrede egészítette ki.²³

1940. július 1-jével hozták létre a Szabad Francia Légierőt. A létszáma az ezt követő időszakban folyamatosan növekedett, ahogy a Szabad Francia Erők kötelékéből és az emigráns civilek közül számosan jelentkeztek az új fegyvernem soraiba, így végül 1940 és 1943 között végül összesen körülbelül 5.000 fő teljesített repülőszolgálatot, bár az egyidőben bevethető harci személyzet létszáma soha nem haladta meg az 1.200 főt.²⁴ A fegyvernem az 1940 júliusa és 1943 azonos hónapja között eltelt három év során 315 megerősített és 35 valószínű légi győzelmet aratott, miközben 67 repülőgépet megrongált, 104 hajót elsüllyesztett vagy súlyosan megrongált, illetve több száz járművet megsemmisített.²⁵ Reálisan értékelve a helyzetet ez a teljesítmény nem tekinthető különösebben kiemelkedőnek, ráadásul igen súlyos veszteségekkel társult, hiszen a repülőszemélyzet közel 40%-a (500 halott, 152 hadifogoly) odaveszett a harcok során. Így a pilóták önfeláldozásának és erőfeszítéseinek maximális elismerése mellett kiemelkedő teljesítmény helyett sokkal inkább csupán tisztességes helytállásról beszélhetünk, amely a háború menetére nem gyakorolt érdemi hatást, de életben tartotta a szövetséges oldalon küzdő francia légierő képét, ami hozzájárult a francia légierő háború alatti és utáni újjászervezéséhez,²⁶ valamint a francia katonai részvétel elismeréséhez a nemzetközi nagypolitikában.

1940 júniusa és 1943 augusztusa között a Szabad Francia Haditengerészet egységei (összesen 62 hajó 7.000 fős személyi állománnyal az idők folyamán)²⁷

feladataik ellátása során négy tengeralattjárót, 13 hajót és 15 repülőgépet semmisítettek meg, valamint közel 1.300 hajótöröttet mentettek ki, miközben ők maguk kilenc hajót veszítettek el 658 fővel a fedélzetükön. Eközben a kereskedelmi tengerészet, melynek hajói gyakorlatilag a világ minden pontjáról szállították a szövetséges hadigépezet működésben tartásához szükséges nyersanyagokat 37 szabad francia lobogó alatt tevékenykedő hajót veszítettek, ami hozzávetőlegesen 25%-os veszteséget jelent.²⁸ Ennek alapján kijelenthető, hogy a Szabad Franciaország áldozatokat nem kímélve vállalt szerepet Nagy-Britannia oldalán a háború folytatásában, távlatilag pedig annak megnyerésében, még ha érdemi befolyást nem is gyakorolt a konfliktus kimenetelére.

3. Az egyesült francia hadsereg

Az 1943 nyarán Charles de Gaulle és Henri Giraud tábornokok követőiből létrejövő új francia politikai és katonai vezetésnek az időközben Harcoló Francia Erők (*Forces françaises combattantes*) nevet felvevő Szabad Francia Erőkre és a szövetségesek oldalára 1942 novemberében átalált Afrikai Hadsereg (*Armée d'Afrique*) alakulataira támaszkodva kellett létrehoznia azt az új francia haderőt, amely képes lesz közreműködni Franciaország és a megszállt Európa felszabadításában.

Az egyik fontos kérdés már 1943 elején megoldódott, amikor az anjai konferencián (Casablancában) az Egyesült Államok vállalta, hogy modern fegyverekkel szereli fel az új francia hadsereget. Az itt folytatott megbeszéléseken Giraud tábornok nyolc gyalogos- és öt páncélosadosztály felállítását vállalta, azonban mivel ezek felfegyverzése és kiképzése sok időt vett igénybe, valamint amerikai aggodalmak is felmerültek ezek hatékonyságával kapcsolatban, így végül kompromisszumként 5 gyalogos- és 3 páncélosadosztály került kialakításra.²⁹ Ugyanakkor a szervezési és kiképzési nehézségek miatt 1943 folyamán még csupán ezek egy része volt bevethető állapotban.³⁰

A másik fontos problémát az új alakulatok személyi összetétele vetette fel, hiszen két jelentősen eltérő létszámú, kiképzettséggű és főként meggyőződésű emberanyag állt rendelkezésre. Az egyik oldalon a Giraud tábornokot követő, közel 300.000 fős haderő állt, amelynek létszáma a francia fennhatóság alatt álló területeken bevezetett sorozással rövid idő alatt akár a többszörösére volt emelhető.³¹ Ugyanakkor ez a haderő elsősorban bennszülött katonákból állt, fegyverzete 1943 elején elavult volt, harci tapasztalatokkal pedig szinte egyáltalán nem rendelkezett, így csupán kis része volt ténylegesen hadra fogható.³² A másik oldalon De Gaulle szabad franciái voltak, akik vezetőjüket feltétel nélkül követték, modern felszereléssel rendelkeztek, harctéri ismereteiket a különböző afrikai hadszíntereken győztes és vesztes csatákban szerezték, azonban létszámuk jóval kisebb volt. A csatasorba állítható (tehát nem az anyaország valamelyik földalatti hálózatában szolgálatot teljesítő) önkéntesek száma a legmegbízhatóbbnak tartott becslések

szerint sem haladta meg a 66.000 főt,³³ ugyanakkor a legnagyobb harcértékű egységekben (az 1. és 2. szabad francia hadosztályban) szolgáló és ebből kifolyólag az európai hadszíntéren hatékonyan helytállni tudó katonák száma nem érte el a húszezret sem.³⁴ Az sem könnyítette meg a felettes vezetés feladatát, hogy a két haderőben szolgáló katonák többsége kölcsönös viszolygással, sőt esetenként utálattal tekintett egymásra.³⁵ Ebben a bonyolult és ellentmondásos helyzetben kellett olyan kompromisszumot találni, amely a két fél között nem szül újabb konfliktusokat, ugyanakkor pedig elősegíti egy magas harcértékkel rendelkező francia hadsereg felállítását is.

De Gaulle 1943. június 27-én meglátogatta katonáit és biztosította őket, hogy hamarosan megkezdődik a felkészítésük az európai hadszíntéren való bevetésre, tehát nem maradnak ki a felszabadító hadműveletekből. A tábornok tartotta is a szavát, mivel augusztus 26-án érkezett meg az utasítás, hogy a két szabad francia hadosztály települjön át Tunéziába (1. hadosztály), illetve Marokkóba (2. hadosztály), ahol megkezdődött amerikai fegyverzettel való ellátásuk és átképzésük ezek használatára.³⁶ Ennek megfelelően az új hadseregben a két régi kipróbált egység központi szerepet kapott: az 1. hadosztály gépesített gyalogoshadosztállyá alakult, a 2. pedig páncéloshadosztállyá, így elméletben ezek adták az új haderő egynegyedét.³⁷ Ugyanakkor utóbbi felállításához nem állt rendelkezésre elegendő műszaki és páncélos alakulat a szabad franciák sorain belül, így az alakulat jelentős részét az Afrikai Hadseregből átirányított alegységekkel töltötték fel, ezért komoly erőfeszítésbe került, hogy az eltérő meggyőződésű katonák között egységes csapatszellemet teremtsenek a kiképzés során, de végül ez is sikerült.³⁸ A másik hat hadosztály az Észak-Afrikában állomásozó erők felhasználásával jött létre. Ezek a következők voltak: a 2. marokkói gyalogoshadosztály, a 3. algériai gyalogoshadosztály, a 4. marokkói hegyihadosztály, a 9. gyarmati gyalogoshadosztály, valamint az 1. és az 5. páncéloshadosztály.³⁹

Az elsőként hadra foghatónak ítélt egységek⁴⁰ összeolvasztásával jött létre 1943. május 18-án az eleinte A Hadseregnek, majd később Olaszországi Francia Expedíciós Hadtestnek (*Corps expéditionnaire français d'Italie*) nevezett haderő, amely az 5. amerikai hadsereg kötelékében Olaszországban került bevetésre. A 120.000 fős hadtest 1943 novembere és 1944 júliusa között vett részt aktívan a harcokban, melyek során számos támadó hadműveletben (Monte Cassino-i csata, Gariglianoi csata) kitüntette magát.⁴¹ 1943. november 21-én hozták létre a B Hadsereget, amelyet később 1. Hadseregnek neveztek el. Ez a 250.000 főt tömörítő hadsereg folyamatosan erősödött és végül 1944 nyarára az Angliában állomásozó 2. páncéloshadosztály kivételével az összes alakulatot (ideértve az 1944 júliusában átirányított expedíciós hadtestet) foglalta magába. Ez a hadsereg hajtotta végre 1944. augusztus 15-én a provence-i partraszállást és szabadította fel Dél-Franciaország jelentős részét, míg ezzel párhuzamosan a 2. páncéloshadosztály Párizs felszabadításában működött közre, hogy aztán szeptemberben egyesülve a szövet-

séges csapatokkal együtt folytassák a német csapatok kiszorítását Franciaország területéről, majd részt vegyenek Németország elfoglalásában.⁴² Minden bizonynyal ennek az erőfeszítésnek az elismerése volt az a gesztus, hogy Franciaország képviselőjében de Lattre de Tassigny tábornok is aláírhatta a német kapitulációról szóló dokumentumot 1945. május 8-án Berlinben, Leclerc tábornok pedig 1945. szeptember 2-án a *Missouri* csatahajón a japán kapitulációs okiratot láthatta el kézjegyével.⁴³

A szárazföldi haderő újjászervezésével párhuzamosan zajlott a légierő megújítása is, amely általánosságban ugyanazokba a problémákba ütközött, mint a hadseregé: eltérő felszereltségű, kiképzettségű, tapasztalatú és meggyőződésű egységekből kellett egységes és harcra kész fegyvernemet létrehozni. Ugyanakkor a helyzetet tovább nehezítette egy elméleti kérdés is, mivel a francia vezérkar az új légierő felhasználását kizárólagosan a szárazföldi magasabbegységek támogatójaként képzelte el és ennek megfelelően egy ún. Expedíciós Légi Hadtest tervét dolgozta ki. Ennek keretében a francia légi egységek a földi csapatok alárendeltségében, azok akcióit támogatva tevékenykedtek volna, tehát kizárólag francia irányítás alatt taktikai feladatok végrehajtását bízták volna rájuk.⁴⁴ A szövetségesek ugyanakkor jelezték, hogy egy kizárólag francia irányítás alá tartozó légierő részére nem áll módjukban repülőgépeket szállítani, mivel a rendelkezésre álló erőforrásokat a közösen irányított és bevetett kötelékek részére tartják fenn. Ez az ultimátum a korábbi elképzelés újragondolására kényszerítette a francia vezérkart, amely elfogadta, hogy az amerikai hadianyaggal felszerelt egységek a szövetséges parancsnokság irányítása alatt kerüljenek bevetésre. Ezt követően azonnal felgyorsult a repülőgépek átadása, valamint az angolszász nagyhatalmak elfogadták azt a francia előterjesztést, miszerint 1944 júliusára egy 600 gépet és 33.000 embert magába foglaló francia légierő kerüljön felállításra.⁴⁵

Ennek élére az Észak-afrikai Hadsereg kötelékébe tartozó René Bouscat tábornokot nevezték ki, Valin tábornok, a korábbi Szabad Francia Légierő parancsnoka csupán a légierő vezérkari főnökének helyettesi posztját kapta meg. Ennek oka a létszámbeli különbségekben rejlik: a szabad franciák csupán hét – meglehetősen vegyes harcértékű – repülőegységgel és kevesebb mint 4.000 emberrel rendelkeztek az egyesülés pillanatában, míg Bouscat 25 repülőcsoportot és több mint 20.000 embert tudott csatasorba állítani, még ha utóbbiak gépállománya meglehetősen elavult volt is, személyi állománya pedig gyengén kiképzett. Az 1943 júniusa és 1944 augusztusa közötti időszakban 25 repülőcsoport kapott modern fegyverzetet, miközben közel 10.000 fő repülőszemélyzet kapott kiképzést ezek használatára. A közös kiképzések és bevetések gyorsan összekovácsolták az eltérő háttérű katonákat, így az új légierő – bár számszerűleg nem képviselt nagy harcértéket brit és amerikai társai mellett – hatékonyan tudott részt venni az európai hadszíntér felett zajló légi hadműveletekben a következő két év során.⁴⁶ A haditengerészet újjászervezése jelentette a legnagyobb kihívást, egyrészt a benne szolgáló felszíni

egységek költséges és időigényes építési és javítási munkálatai, másrészt a háború során elszenvedett szövetséges támadások miatti anglofóbia miatt. Utóbbi problémát még jobban kiélezte a szabad franciák jelenléte, akik a brit flotta kötelékében tevékenykedtek az előző évek folyamán, ezért a flotta új parancsnokára, André-Georges Lemonnier ellentengernagyra kemény munka várt az egységes haderő megteremtése során.⁴⁷ Ugyanakkor az afrikai haditengerészet túlsúlya hozzájárult az ellentétek elsimításához, mivel ennek kötelékében 30.000 ember és nagyobb harcérékű hajók teljesítettek szolgálatot, míg a Szabad Francia Haditengerészetben csupán 5.000 fő és alapvetően kisméretű felszíni egységek. Az alexandriai és karibi kötelékekkel együtt, melyek elkülönülve várták a francia katonai fennhatóság helyreállítását és csak a két tábornok megállapodása után csatlakoztak, 1943 nyarán összesen 40.000 fő szolgált a leendő új haditengerészetben. Az első problémán az amerikai és brit hadianyag-szállítmányok és felújítási munkálatok segítettek, amelyeknek köszönhetően 1944 közepére a francia haditengerészet 100 modernizált és 140 új építésű hadihajóval rendelkezett összesen 350.000 tonna ösztömegben, ami az 1939-es flottának mintegy a felét tette ki.⁴⁸ Az új flotta nem kisebb elszántsággal vette fel a harcot a németek ellen, mint ahogy korábban a gyarmatok védelmében a britek ellen harcolt és kivette a részét a fontosabb műveletekből a háború hátralévő részében.⁴⁹

4. Az új haderő magyar tagjai

A két világháború közti időszakban a részben politikai, részben gazdasági motivációjú magyar kivándorlási folyamatok eredményeképpen Franciaországban egy politikai irányultságát tekintve tagolt magyar diaszpóra alakult ki, amelyben jobboldali, kereszténydemokrata és kommunista meggyőződésű csoportok voltak jelen, bár egyértelműen az utóbbi volt a legjelentősebb közülük.⁵⁰ A franciaországi magyar közösség egyik súlypontja Párizsban és annak környékén volt, ahol a kivándorlók gyári munkásként a gépgyártó üzemekben helyezkedtek el. Szintén sokan kaptak munkát az észak-franciaországi bánya- és iparvidéken, de találunk kisebb közösségeket Elzász-Lotaringiában, illetve Lyon és Grenoble térségében is.⁵¹ A rendelkezésre álló forrástípusok és az ezekből levont eltérő becslések alapján azt feltételezhetjük, hogy a franciaországi magyar kolónia reálisan mintegy 40-50 ezer főt számlálhatott, amellyel egyértelműen a kevésbé népes nemzeti bevándorló csoportok közé tartozott az összesen mintegy 3 millió Franciaországban élő külföldi között.⁵²

Annak ellenére, hogy a De Gaulle tábornok vezetése alatt álló politikai-katonai szervezet kulcsfontosságú szerepet játszott Franciaország második világháborús győzelmében, viszonylag kevés szakmunkát szenteltek történetének az elmúlt több mint hetven év folyamán. Ennek fényében talán nem olyan meglepő, hogy a Szabad Francia Erők soraiban szolgálatot vállaló önkéntesek létszámával kapcsó-

latban sincs egyetértés a francia történetírásban,⁵³ számos különböző álláspont és eltérő számadatok bukkanak fel a szakirodalomban, amelyekre itt nem kívánunk érdemben kitérni. Ugyanakkor azonban az vitán felül elfogadott ténynek tekinthető, hogy a Szabad Francia Erők tagjainak mintegy 5 százaléka (azaz hozzávetőlegesen 3 000 fő)⁵⁴ volt külföldi állampolgár, akik hozzávetőlegesen 50 különböző országból származtak. Tekintettel arra, hogy ezek az önkéntesek az esetek túlnyomó többségében egyénileg csatlakoztak a Szabad Franciaországhoz (később pedig a Harcoló Franciaországhoz, ahogy a szervezet elnevezése változott),⁵⁵ nem pedig nemzeti csoportokban, ezért hivatalos listák sincsenek a nemzetiségi megoszlásukról. Ennek ellenére aprólékos munkával ki lehet szűrni a külföldieket az összesítő táblázatokból, amely a legtöbb önkéntest adó nemzetek esetén már korábban meg is történt, így a szakirodalomból tudjuk, hogy a Szabad Francia Erők soraiban legnagyobb számban a spanyolok (480 fő), a lengyelek (270 fő), valamint a belgák (265 fő) képviseltették magukat, emellett viszonylag jelentős kontingenst adtak a csehek (90 fő) és a románok (70 fő) is.⁵⁶ Ugyanakkor érdekes módon a magyarok említésre sem kerültek ezekben az összesítésekben, amit részben az ilyen irányú kutatások (vagyis az érdeklődés) hiánya, részben pedig az első ránézésre valóban szerénynek tűnő számuk is magyarázhat.

Ugyanakkor azonban a rendelkezésre álló forrásokban végzett kutatásaink alapján a magyar részvétel messze nem volt olyan jelentéktelen, mint ahogy azt a korábbi összesítések sugallták. A fent említett okokból kifolyólag korábban nem került sor a Szabad Francia Erők kötelékében harcoló magyarok alapos összesítésére, azonban a rendelkezésre álló adatok⁵⁷ elemzése alapján megállapítható, hogy a mozgalom önkéntesei közül közel másfélszáz fő erős magyarországi kötődéssel bírt (itt született, itt csatlakozott a Szabad Franciaország mozgalomhoz, esetleg magyar állampolgárságot tüntetett fel a belépési nyilatkozatán). A szabad franciák adatait tartalmazó hivatalos nyilvántartás a nemzetiség meghatározásánál logikus módon a trianoni határok közti területet vette figyelembe, éppen ezért a kutatás során megvizsgáltuk a szomszédos országokat születési helyként megjelölő, de egyértelműen magyar névvel rendelkező jelölteket is, aminek alapján kijelenthetjük, hogy a magyar nemzetiségű önkéntesek száma jelen állás szerint 149 főre tehető.⁵⁸ Ebből kifolyólag megállapítható, hogy a magyarok a külföldi jelentkezők közel 5 százalékát adják és ezzel a meglehetősen előkelő hetedik pozíciót foglalják el a nemzetek között.

Ennek a viszonylag jelentős magyar kontingensnek a tagjai a rendelkezésre álló adatok alapján (egy-egy személyek esetében nincs feltüntetve a szervezetben betöltött tevékenység természete) három különböző szerepkörben járultak hozzá a Szabad Francia Erők sikeréhez: egy kisebb részük (az adatok tanúsága szerint 16 fő) a Franciaországban működő ellenállási mozgalmak valamelyikének tagja volt, mások adminisztratív vagy közigazgatási beosztásokban vállaltak aktív szerepet (12 fő), túlnyomó többségük azonban a katonai alakulatok soraiban teljesített szolgálata-

tot. A jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján a légierőhöz és a haditengerészet-hez csupán elenyésző számban kerültek magyarok (5, illetve 3 fő), mindenki mást (108 főt) a szárazföldi alakulatok kötelékébe irányítottak. Ezek közül az egyértelműen legjelentősebb magyar kontingenst a Francia Idegenlégió De Gaulle oldalán harcoló 13. könnyűdandára (*13e demi-brigade de la Légion étrangère*) fogadta, amelyben a levéltári iratok tanúsága szerint 70 olyan önkéntes volt, aki magyarországi születésű, illetve magyar állampolgárságú volt,⁵⁹ amely viszonylag jelentős számnak tűnik az egység 1940. júliusi 900 fős létszámához képest.⁶⁰ Amennyiben ehhez még hozzáadjuk az egység azon tagjait is, akiknek állampolgársága másik országhoz kötődött, ellenben vezetéknevük alapján nagy valószínűséggel magyar nemzetiségűek voltak vagy magyar gyökerekkel rendelkeztek, akkor már 77 magyar kötődésű személyt találunk az alakulat kötelékében,⁶¹ amely a különítmény eredeti létszámának több mint 8 százalékát jelenti.

Ami a különböző fegyvernemekben szolgálatot vállaló magyarok rangját illeti, joggal feltételezhetnénk, hogy külföldiként és nem is baráti ország állampolgáriként kizárólag alacsonyabb beosztásokat tölthettek be. Az adatok alapján azonban ennél sokkal összetettebb volt a kép, ugyanis viszonylag magas volt a tiszti beosztásban szolgálók száma az önkéntesek között: 9 tisztjelölt, 8 hadnagy, 8 főhadnagy, 1 százados, 1 ezredes és 1 tábornok. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a két főtiszt francia állampolgársággal rendelkezett és csak rokoni kapcsolataikon keresztül kötődtek Magyarországhoz, de még ezzel együtt is számos tiszt volt a magyarok között, nem is beszélve a 19 őrmesterről,⁶² ami azt bizonyítja, hogy a magyar önkéntesek eredményes és sikeres szolgálattal fontos tagjai lettek a szabad francia haderőnek.

A téma kutatói a szabad franciák csatlakozási időpontjával kapcsolatban általában két nagy időszakot szoktak elkülöníteni: 1940 nyarát, amikor De Gaulle felhívását követően létrejött a Szabad Franciaország politikai és katonai szervezete, illetve 1943 első felét, amikor a háborús helyzet kedvező alakulásához kapcsolódva újból növekedni kezdett a jelentkezők száma. Az első időszakban került sor a szabad franciák hozzávetőlegesen egyharmadának csatlakozására, míg a második, nagyjából hathónapos periódusban havonta mintegy 2.500 fő jelentkezett a mozgalom soraiba, ami alaposan felduzzasztotta annak létszámát.⁶³ A magyarokra vonatkozó adatok elemzése alapján azonban meg kell említeni egy harmadik időszakot is, nevezetesen 1941 nyarát, amikor a szíriai hadjárat lezárása után több ezer francia (és külföldi állampolgárságú légiós) katona állt át a Levantei Hadsereg kötelékéből a szabad franciák oldalára néhány hét alatt. Utóbbiak szinte kizárólagosan az Idegenlégió 6. gyalogezredében teljesítettek szolgálatot – és a hadjárat során harcoltak is a szabad franciák ellen –, de sokan megragadták az alkalmat, hogy átálljanak a szövetséges táborba. Ezeket a katonákat előéletük és tapasztalataik alapján a 13. légiós könnyűdandárhoz osztották be.⁶⁴ Ekkor került sor viszonylag nagy számban magyarok csatlakozására is a Szabad Francia Erőkhöz (bár az erre vonatkozó adatok hiá-

nyosak, de legalább 34 fő ekkor kötelezte el magát De Gaulle mellett).⁶⁵

Mindezek mellett érdemes megvizsgálnunk a magyar csatlakozók átlagéletkorát, amely számos érdekességet tartogat. Az adatok elemzése során jelentős eltérésekkel találkozunk, hiszen a legidősebb magyar jelentkező – Nicolay Kubinsky, a Francia Idegenlégió hadnagya – 1888-ban született, tehát már az ötvenes évei elején járt a háború kitörésekor, a legfiatalabb – egy hölgy, Louise Wewig – pedig 1925-ben, vagyis még csupán 17 éves volt 1942-ben, amikor belépett a Szabad Francia Erők kötelékébe, ahol titkárnőként tevékenykedett. A rendelkezésre álló születési adatok alapján a belépők átlagéletkora 30 év körül alakult, vagyis úgy tűnik, hogy többségükben nem a propaganda által fellelkesített fiatalok, hanem megfontolt felnőttek döntöttek úgy különböző okokból, hogy a Szabad Francia Erők kötelékében vállaljanak szolgálatot. Érdekes módon nem kizárólag férfiakat találunk a csatlakozók között, mivel – mint ahogy erre már futólag utaltunk is korábban – 5 hölgy is volt a magyar jelentkezők soraiban.⁶⁶

A kezdetektől De Gaulle oldalán elköteleződő személyek mellett meg kell említeni az anyaország baloldali meggyőződésű ellenállási mozgalmaiban harcoló magyarokat is, akik 1943 nyarán saját szervezetet hoztak létre Magyar Függetlenségi Mozgalom néven.⁶⁷ Ennek tagjai aktívan részt vettek a francia Ellenállás tevékenységében, többek között Párizs felszabadításában is 1944 augusztusában.⁶⁸ Párizs felszabadítása után az MFM számos tagja kívánt közreműködni az ország többi részének felszabadításában is, ezért a szervezet vezetősége 1944 szeptemberében létrehozta a Petőfi-századot, amely teljes egészében ezekből az önkéntesekből állt. Az 51-22-es nemzetközi ezred harmadik zászlóaljához beosztott 61 fős alakulat élén Marschall László állt.⁶⁹ A magyar alakulatot nem vetették be a német csapatok ellen, különböző műtárgyak (hidak, vasútvonalak) és katonai objektumok védelmét kellett biztosítani a hátszágban. Az egységet végül anyazászlóaljával együtt 1945 őszén szerelték le, katonái pedig visszatérhettek a civil életbe.⁷⁰

5. Összegzés

Annak ellenére, hogy a francia kormány 1940-ben fegyverszünetet kötött és hivatalosan befejezte háborús részvételét, egyes francia csoportosulások ezt követően is részt vettek a szövetségesek oldalán a hadműveletekben. Ez a részvétel eleinte a legjobb esetben is csupán jelképesnek volt tekinthető, hiszen a De Gaulle tábornok által létrehozott Szabad Franciaországhoz csatlakozók száma mindössze néhány tízezer főre tehető. Az

1942-es év azonban alapvető változásokat hozott, mivel a francia Afrikai Hadsereg az észak-afrikai partraszállást követően átállt a szövetségesek oldalára, ami jelentősen megnövelte a francia haderő létszámát. Noha a két eltérő hátterű és motivációjú kontingens egységes hadsereggé alakítása nem volt zökkenőmentes, ez a megújult haderő viszonylag jelentős harcértéket képviselve aktívan kivette a

részét az olaszországi, franciaországi, majd pedig a németországi hadműveletekből. Ennek köszönhetően Franciaország szövetséges hadviselő félként a győztesek oldalán fejezhette be a háborút.

Némiképp meglepő módon ennek a haderőnek a soraiban magyarokat is találunk, akik számos különböző szerepkörben járultak hozzá a francia háborús erőfeszítésekhez. Noha létszámuk nem volt jelentős, közreműködésük – különösen a kezdeti időszakban – érdemben segítette a szabad francia háborús részvétel fenn tartását, amely később letéteményese lett Franciaország visszatérésének a konfliktus résztvevői és győztesei közé, ezért feltétlenül érdemes megemlékezni róluk.

JEGYZETEK/NOTES

- 1 Számos forrás, köztük De Gaulle visszaemlékezései már ekkor 7.000 önkéntesről számol be, de ezt a számot valójában csak 1940 őszére sikerült elérni. Crémieux-Brilhac, Jean-Louis (2013): *La France Libre. De l'appel du 18 Juin à la Libération*. Gallimard, Paris. 198. old.
- 2 Archives nationales (AN) 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 7. old.
- 3 A *Rubis* és a *Narval* tengeralattjárók, illetve a *Président Honduce* járőrhajó, tehát kizárólag kisebb harcértékkel bíró egységek.
- 4 Crémieux-Brilhac (2013) 115–116. old.
- 5 De Gaulle, Philippe (2008): *Apám, De Gaulle. Beszélgetések Michel Tauriacal*. Európa. Budapest. 110. old.
- 6 AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 15. old.
- 7 AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 1. old.
- 8 Broche, François (2002): *L'Armée française sous l'Occupation. La métamorphose*. Presses de la Cité. Paris. 185–186. old.
- 9 AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 9. old.
- 10 Broche, François – Muracciole, Jean-François (szerk.) (2010): *Dictionnaire de la France libre*. Robert Laffont. Paris. 15–17. old.
- 11 AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 8. old.
- 12 AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 4. old.
- 13 Bollot, Michel – Jacquin, Denis (1982): *L'Histoire du Premier Bataillon d'Infanterie de Marine de la France libre*. In: *Icare*. 1982/2. 32–34. old.
- 14 AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 8. old.
- 15 Gras, Yves (1983): *La 1ère D.F.L. Les Français libres au combat*. Presses de la Cité. Paris. 56–57. old.
- 16 Broche – Muracciole (2010) 1390. old.

- 17 AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 10. old.
- 18 AN 72 AJ 220. Chronology of the Free French activities, 5. old.
- 19 Masson, Philippe (2000): La Marine française et la guerre 1939-1945. Tallandier. Paris. 454–462. old.
- 20 AN 72 AJ 238. L'origine du recrutement et des motivations des Forces françaises libres, 10. old.
- 21 Notin, Jean-Christophe (2000): 1061 Compagnons. Histoire des Compagnons de la Libération. Perrin. Paris. 315. old.
- 22 Vincent, Jean-Noël (1983): Les Forces françaises dans la lutte contre l'Axe en Afrique. Les Forces françaises libres en Afrique 1940-1943. Ministère de la Défense. Paris. 117. old.
- 23 Crémieux-Brilhac, Jean-Louis (2000): La France libre. In: Azéma, Jean-Pierre – Bédarida, François (szerk.): La France des années noires. De la défaite à Vichy. Éditions du Seuil. Paris. 226. old.
- 24 Pernot, François (1990): Pourquoi êtes-vous venus en Angleterre? In: Icare, 1990/2. szám. 15. old.
- 25 Broche – Muracciole (2010) 566. old.
- 26 AN 72 AJ 239. États des unités des forces aériennes françaises ayant pris part aux opérations de débarquement en Normandie en juin 1944 et en Provence en août 1944.
- 27 Chaline, Emile (1995): Les Forces navales françaises libres. In: Espoir. 1995/1. szám. 78. old.
- 28 Chaline, Emile – Santarelli, Pierre (1989): Historique des Forces navales françaises libres. Service Historique de la Marine. Paris. 193., 437–439. old.
- 29 Montagnon, Pierre (2009): La France dans la guerre de 39-45. Pygmalion. Paris. 548. old.
- 30 Broche – Muracciole (2010) 76. old.
- 31 Marill, Jean-Marc (2000): Coloniaux et Français libres, deux destinées. In: Revue historique de l'armée. 2000/1. szám. 59. old.
- 32 Bachelier, Christian (2000): La nouvelle armée française. In: Azéma, Jean-Pierre – Bédarida, François (szerk.): La France des années noires. De l'occupation à la Libération. Éditions du Seuil. Paris. 250–252. old.
- 33 Muracciole, Jean-François (2009): Les Français libres. L'autre Résistance. Tallandier. Paris. 36–37. old.
- 34 Marill (2000) 56. old.
- 35 Gras (1983) 246–247. old.
- 36 Amicale de la 1ère DFL (2010): L'épopée de la 1ère Division Française Libre par ceux qui en étaient. Amicale de la 1ère DFL. Paris. 215–216. old.
- 37 Delmas, Jean (2002): Le général Koenig d'El Alamein à Alger, août 1942-mars 1944. In: Revue historique des armées. 2002/2. szám. 83. old.
- 38 Marill (2000) 60–61. old.

- 39 Broche, François – Caïtucoli, Georges – Muracciole, Jean-François (2007): *La France au combat de l'Appel du 18 juin à la victoire*. Perrin. Paris. 454. old.
- 40 Az 1. gépesített gyalogoshadosztály, a 2. marokkói gyalogoshadosztály, a 3. algériai gyalogoshadosztály és a 4. marokkói hegyihadosztály.
- 41 Bachelier (2000) 255.
- 42 AN 72 AJ 221. Le général Leclerc, par le colonel Repiton-Préneuf.
- 43 Broche – Muracciole (2010) 77–79. old.
- 44 Facon, Patrick (2005): *L'armée de l'air dans la tourmente. La bataille de France 1939–1940*. Economica, Paris. 47–63. old.
- 45 Facon, Patrick (1992): *L'armée de l'Air nouvelle: du corps expéditionnaire au projet d'Air Force française (1942-1945)*. In: *Revue historique des armées*. 1992/3. szám. 72–74. old.
- 46 AN 72 AJ 238. Témoignage de l'amiral Philippe Auboyneau, 34–37. old.
- 47 Montagnon (2009) 548. old.
- 48 Masson (2000) 416–417. old.
- 49 Crémieux–Brilhac (2013) 930–931. old.
- 50 Janicaud, Benjamin (2003): *A franciaországi magyar emigráció politikai változásai a negyvenes években*. *Acta Historica Acta Universitatis Szegediensis*. 2003/1. szám. 81–82. old.
- 51 Komját Irén – Pécsi Anna (1973): *A szabadság vándorai. Magyar antifasiszták Franciaországban 1934-1944*. Kossuth. Budapest. 17–21. old.
- 52 Courtois, Stéphane – Peschanski, Denis – Rayski, Adam (1989): *Le sang de l'étranger. Les immigrés des la M.O.I. dans la Résistance*. Fayard. Paris. 18. old.
- 53 Erre vonatkozóan lásd például Chaline, Emile (1995) 74. old.; Broche – Muracciole (2010) 617. old., illetve Muracciole, Jean-François (2009) 36–37. old.
- 54 Crémieux-Brilhac (2013) 708. old.
- 55 AN 72 AJ 238. Témoignage de l'amiral Paul Ortoli, 76. old.
- 56 Broche – Muracciole (2010) 554–555. old.
- 57 Itt elsősorban a Fondation Charles de Gaulle intézmény Szabad Francia Erők tagjait összesítő listája áll rendelkezésre (a továbbiakban FCG. Les Membres des Forces françaises libres (18 juin 1940 - 31 juillet 1943). Liste-FFL.), amelyet megerősít és számos esetben kiegészít a Service historique de la Défense (Hadtörténeti Levéltár) GR 16 P jelzetű levéltári egység az Ellenállási iroda egyéni dossziéi (Dossiers individuels du bureau Résistance) elnevezést kapta és mintegy 1.500 folyóméter mennyiségben 600 ezer ellenálló adatait tartalmazza. Ennek összefoglalója, valamint az egyéni személyi dossziék képezik alapját a magyarokra vonatkozó kutatásainknak.
- 58 FCG. Les Membres des Forces françaises libres (18 juin 1940 - 31 juillet 1943). Liste-FFL; SHD GR 16 P.

- 59 Két kivétel van a listán szereplők között: Armenaj Seferian Egyiptomot jelölte meg születési helyként, de magyar állampolgárnak vallotta magát, Raoul Monclar pedig magyarországi születési helyet adott meg, de brit állampolgárságot írt be jelentkezési lapjára.
- 60 Gras (1983) 8. old.
- 61 SHD GR 12 P 81. Ordre de bataille.
- 62 FCG. Les Membres des Forces françaises libres (18 juin 1940 - 31 juillet 1943). Liste-FFL; SHD GR 16 P.
- 63 Crémieux-Brilhac (2013) 699–700. o.
- 64 Muracciole (2009) 51. old.
- 65 FCG. Les Membres des Forces françaises libres (18 juin 1940 - 31 juillet 1943). Liste-FFL.
- 66 Név szerint Mariette Anxionnaz, Judith Szabo, Louise Wewig, Rosette Szlekany és Judith Karolyi (utóbbi Károly Mihály gróf lánya).
- 67 HM HIM HL VII. Egy. F/6. A franciaországi Magyar Függetlenségi Mozgalom által készített tanulmány..., 17. old.
- 68 Pécsi Anna (1980): Magyar ellenállók és partizánok Franciaország és Belgium antifasiszta küzdelmeiben. In: Dombrády Gábor – Nagy Lóránt (szerk.): Fegyverrel a hazáért. Zrínyi. Budapest. 256–263. old.
- 69 HM HIM HL VII. Egy. F/11. A Défense de la France 1944. október 18-i száma a Petőfi-zászlóaljról.
- 70 HM HIM HL VII. Egy. F/34. Palotás Imre összeállítása a Petőfi századról, 1–2. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

Levéltári források

Archives nationales:

72 AJ 220. Chronologies de la France libre et de la France combattante.

72 AJ 221. Documents sur la France libre.

72 AJ 238. Généralités.

72 AJ 239. Forces aériennes françaises libres (FAFL).

Fondation Charles de Gaulle:

Les Membres des Forces françaises libres (18 juin 1940 - 31 juillet 1943). Liste-FFL.

HM HIM Hadtörténelmi Levéltár.

VII. fondfőcsoport – Gyűjtemények – segédletei. Ellenállási gyűjtemény nemzetközi vonatkozások.

- F/6. Magyar harcosok a francia nemzeti ellenállás zászlaja alatt. A franciaországi Magyar Függetlenségi Mozgalom által készített tanulmány és kivonatok a Magyar Szemle és a Harcos Nő 1943–1944. évi számaiból.
- F/11. A Défense de la France 1944. október 18-i száma a Petőfi-zászlóaljról.
- F/34. Palotás Imre összeállítása a Petőfi századról.

Service historique de la Défense:

GR 12 P 81. 13e Demi-Brigade de la Légion étrangère.

GR 16 P. Dossiers individuels du bureau Résistance.

Szakirodalom

- Amicale de la 1ère DFL (2010):** L'épopée de la 1ère Division Française Libre par ceux qui en étaient. Amicale de la 1ère DFL. Paris.
- Bachelier, Christian (2000):** La nouvelle armée française. In: Azéma, Jean-Pierre – Bédarida, François (szerk.): La France des années noires. De l'occupation à la Libération. Éditions du Seuil. Paris. 249–273. old.
- Bollot, Michel – Jacquin, Denis (1982):** L'Histoire du Premier Bataillon d'Infanterie de Marine de la France libre. In: Icare. 1982/2. 32–34. old.
- Broche, François (2002):** L'Armée française sous l'Occupation. La métamorphose. Presses de la Cité. Paris.
- Broche, François – Caïtucoli, Georges – Muracciole, Jean-François (2007):** La France au combat de l'Appel du 18 juin à la victoire. Perrin. Paris.
- Broche, François – Muracciole, Jean-François (szerk.) (2010):** Dictionnaire de la France libre. Robert Laffont. Paris.
- Chaline, Emile – Santarelli, Pierre (1989):** Historique des Forces navales françaises libres. Service Historique de la Marine. Paris.
- Chaline, Emile (1995):** Les Forces navales françaises libres. In: Espoir. 1995/1. szám. 71–83. old.
- Courtois, Stéphane – Peschanski, Denis – Rayski, Adam (1989): Le sang de l'étranger. Les immigrés des la M.O.I. dans la Résistance. Fayard. Paris.
- Crémieux-Brilhac, Jean-Louis (2000):** La France libre. In: Azéma, Jean-Pierre – Bédarida, François (szerk.): La France des années noires. De la défaite à Vichy. Éditions du Seuil. Paris. 191–242. old.
- Crémieux-Brilhac, Jean-Louis (2013): La France Libre. De l'appel du 18 Juin à la Libération. Gallimard, Paris.
- De Gaulle, Philippe (2008):** Apám, De Gaulle. Beszélgetések Michel Tauriackal. Európa. Budapest.
- Delmas, Jean (2002):** Le général Koenig d'El Alamein à Alger, août 1942-mars 1944. In: Revue historique des armées. 2002/2. szám. 77–84. o.
- Facon, Patrick (2005):** L'armée de l'air dans la tourmente. La bataille de France 1939–1940. Economica, Paris.

- Facon, Patrick (1992):** L'armée de l'Air nouvelle: du corps expéditionnaire au projet d'Air Force française (1942-1945). In: *Revue historique des armées*. 1992/3. szám. 70–78. old.
- Gras, Yves (1983):** La 1ère D.F.L. Les Français libres au combat. Presses de la Cité. Paris.
- Janicaud, Benjamin (2003):** A franciaországi magyar emigráció politikai változásai a negyvenes években. *Acta Historica Acta Universitatis Szegediensis*. 2003/1. szám. 81–92. old.
- Komját Irén – Pécsi Anna (1973):** A szabadság vándorai. Magyar antifasiszták Franciaországban 1934-1944. Kossuth. Budapest.
- Marill, Jean-Marc (2000):** Coloniaux et Français libres, deux destinées. In: *Revue historique de l'armée*. 2000/1. szám. 55–64. old.
- Masson, Philippe (2000):** La Marine française et la guerre 1939-1945. Tallandier. Paris.
- Montagnon, Pierre (2009):** La France dans la guerre de 39-45. Pygmalion. Paris.
- Muracciole, Jean-François (2009):** Les Français libres. L'autre Résistance. Tallandier. Paris.
- Notin, Jean-Christophe (2000):** 1061 Compagnons. Histoire des Compagnons de la Libération. Perrin. Paris.
- Pécsi Anna (1980):** Magyar ellenállók és partizánok Franciaország és Belgium antifasiszta küzdelmeiben. In: Dombrády Gábor – Nagy Lóránt (szerk.): *Fegyverrel a hazáért*. Zrínyi. Budapest.
- Pernot, François (1990):** Pourquoi êtes-vous venus en Angleterre? In: *Icare*, 1990/2. szám. 14–23. old.
- Vincent, Jean-Noël (1983):** Les Forces françaises dans la lutte contre l'Axe en Afrique. Les Forces françaises libres en Afrique 1940-1943. Ministère de la Défense. Paris.